

P R
O S T
O R

Alexander Etkind

Rusko proti modernitě

Proč Putin válčí s celým světem

Najde se ovšem mnoho těch, kteří chtějí chránit své zažité zvyky a nashromážděné poklady, a ti zahájili protiofenzívu. Jednou takovou protireakcí byla i ruská invaze na Ukrajinu. Rostoucí povědomí o klimatické změně a sociální nerovnosti se pro Putinovo ropou živěné úřednictvo stávalo čím dál reálnější hrozbou. Tamní propletenec „petrogarchů“ a byrokratů vnímal tento běh věcí jako existenční krizi, jež ohrožovala obchod s ropou a plynem, čímž Rusko připravovala o hlavní zdroj příjmů. Rusko by tak ztratilo jedinečné výsady, jež mu údajně měly vyplynout z klimatické změny, a jeho vysoce nerovný sociální a genderový řád měla zachvátit „nepředvídatelnost“.

**P R
O S T
O R**

P R
O S T
O R

Alexander Etkind

P R
O S T
O R

Alexander
Etkind

Rusko proti modernitě

Proč Putin válčí s celým světem

přeložil Zdeněk Polívka

PRAHA | 2026

© Alexander Etkind 2022

Czech edition © PROSTOR 2026

Translation © Zdeněk Polívka 2026

ISBN 978-80-7260-648-1

Obsah

Poděkování autora	11
Úvod	13
1. Modernita v časech antropocénu	17
2. Petrostát	43
3. Vláda parazitů	64
4. Takzvaná elita	83
5. Veřejná sféra	97
6. Gender a degenerace	122
7. Putinova válka	144
8. Defederalizace Ruska	179
Poznámky	211

Poděkování autora

Za touto knihou se skrývá několik desetiletí pozorování a debat, samotný text ovšem vznikl v rozmezí několika měsíců během ruské invaze na Ukrajinu v roce 2022. Rád bych vyjádřil vděk institucím, které mě během těchto let a měsíců podporovaly: Evropskému univerzitnímu institutu ve Florencii, Vysoké škole budoucnosti na univerzitě v Kostnici a Středoevropské univerzitě ve Vídni. Několik generací studentů a přátel v Petrohradě, Cambridge, Lvově, Florencii, Rize, Vídni a jinde zde najde mé odpovědi na své otázky a námitky.

John Thompson z nakladatelství Polity Press dal mému návrhu (téměř) bezvýhradnou zelenou. Juliane Furstová a několik anonymních recenzentů si rukopis přečetli a poskytli mi neocenitelnou zpětnou vazbu. Dirk Moses a Leonard Benardo mě pověřili napsáním článků, které se v recyklované podobě objevily v této knize – jejich důvěra byla nedocenitelná. Pavel Kolář, Gruia Badescu, Aleida Assmannová, Masha Bratiščeva, Thomas Frazer, Dmitrij Simanovskij a Mark Etkind mi během společných debat pomohli najít pro mé myšlenky ta správná slova. Bylo velkým štěstím, že se pro tuto knihu našel český vydavatel. Luigimu Zojovi vděčím za mnoho, a zejména za to, že mě propojil s nakladatelstvím PROSTOR, které odvedlo excelentní práci takřka v reálném čase.

Úvod

Toto je útlá kniha o štíhlé modernitě a jejích nabubřelých, předpotopních nepřátelích. Je to kniha sepsaná v čase války a čtenář z ní vycítí mou netrpělivost. Myšlenky v ní obsažené jsem ovšem začal formulovat dávno před znovuvypuknutím války na Ukrajině v únoru 2022. Jednotlivé kapitoly stručně pojednávají o ruské energetice, klimatických opatřeních, o tamním řešení covidové krize, veřejné sféře, demografii, genderových otázkách, nerovnosti a válce. Poslední kapitola se pak pokouší představit si poněkud divoký, avšak stále reálnější projekt defederalizace Ruska. V době vzniku tohoto textu byla válka stále v plném proudu. Jelikož jsem si byl jistý, že jednou skončit musí, pokud možno co

nejdříve, rozhodl jsem se celou knihu napsat v minulém čase.

Zamýšlel jsem ji jako krátké a úderné pojednání – spíše jako polemiku nežli traktát –, sepsané s hravostí, jež by čtenáři usnadnila pochopení hrůz, o nichž pojednává. Mír přeje složitosti; válka věci vyjasňuje. Nic nezbystří smysly lépe než válka. Změní všechno – nejprve přítomnost, pak budoucnost a nakonec i minulost. Můj koncept ruského „*stopmodernismu*“ čerpá z oblastí politické ekonomie, dějin lidského myšlení, mezinárodních vztahů a mnoha dalších.

Nejeden můj oblíbený autor – Alexander Čajanov, John Maynard Keynes, Karl Polanyi, Michail Bachtin a Fernand Braudel – napsal svou nejlepší knihu v době velkého válečného konfliktu. Beznaděj je nezbytná – přibližuje nám nejhrůznější stránky života a vynáší je do popředí, kde lze odhalit skryté a zkoumat neviděné. Pokud máme soucit s jedněmi a pohrdáme druhými, naše akademická integrita se obrací v prach. Truchlit znamená vzpomínat, představovat si a spekulovat: Jak se to mohlo stát? Dalo se tomu předejít? Ovšem tato mimesis je zároveň i nemesis: Jak se vzepřít a protivenství překonat? Jaký druh odplaty zvolit, abychom zarazili další vlnu násilností?

Poválečná období jsou intelektuálně plodná: dávají vzniknout myšlenkám, jež živí budoucí generace, jakkoliv jim nedokážou zabránit v tom, aby rozpoutaly války nové.¹ Poválečná období svědčí investorům a architektům, ovšem také filozofům a historikům: svět otřesený válkou je třeba opětovně vybudovat, nastartovat a ukotvit. Immanuel Kant, jenž přednášel v Královci, když ho

Ruská říše poprvé zabrala, sepsal svou *Kritiku lidského rozumu* poté, co cizí vojska jeho zemi opustila. Kant celý život usiloval o nastolení věčného míru, ovšem Rusko tento projekt notně podkopalo; jen málo míst na světě má k míru tak daleko jako Kaliningrad.² V roce 1921 ve Štrasburku, dalším městě, které zrovna měnilo majitele, zakusil Marc Bloch vražednou sílu lži: „Lživé zvěsti... opanovaly život lidstva... Falešné zprávy!... v každé zemi, na frontě i v týlu, rodí se a množí... Nabízí se staré německé přísloví: „Jak do země válka vejde, lží jak písku v poušti vzejde.““³

V poušti lží se nicméně otvírají studny pravdy, z nichž vyvěrají oázy klidu, pokud je tedy písek znovu nezasype. To my jsme tím pískem i tou vodou a volba mezi nimi je na nás. Takový je příběh, v němž žijeme.

Kapitola 1

Modernita v časech antropocénu

Před rusko-ukrajinskou válkou, jež započala roku 2014, ale také během ní, byla pro Rusko modernita stejně naléhavou otázkou jako pro Ukrajinu samostatnost. Zvěstovatel pokroku – tak vnímali Sovětský svaz jeho sympatizanti a Putinovo Rusko se toužilo stát jeho dědicem. Zygmunt Bauman, sociolog polského původu, který to všechno zažil, v roce 1992 napsal: „Komunismus byl nejoddanějším, nejzarputilejším a nejchabřejším zastáncem modernity... Právě pod komunistickou, nikoliv kapitalistickou záštitou odvážný sen o modernitě... dosáhl svých radikálních mezí: velkolepé plány, neomezené sociální inženýrství, rozmáchlá a těžkotonážní technologizace, absolutní transformace přírody.“⁴ V tomto

propletenci oceli, ropy a střílného prachu zbývalo jen velmi málo prostoru pro muže a ženy. Všemocný stát podřídil lid i přírodu superrychlé modernitě, jež s každou další dekádou působila stále více ospale, ba i zastarale. Toto byla *paleomodernita* a Sovětský svaz byl jejím nejzanícenějším zastáncem.

Argument

Putinova válka byla „speciální operací“ namířenou proti ukrajinskému lidu, jeho státnosti a kultuře. Představovala ovšem i širší útok proti modernímu světu klimatického uvědomění, energetické transformace a digitální práce.

Jakákoliv koncepce modernity má deskriptivní a normativní složku. Antropocén potom urychlil jejich slučování. Pokud máme antropocén přežít, je zapotřebí nového druhu modernity – pružné, udržitelné a decentralizované.⁵ Tento nový řád, jenž hledá rovnováhu mezi planetou a jejími lidmi, se výrazně liší od předchozích pojetí modernity, jako byla byrokratizovaná modernita Maxe Webera z konce devatenáctého století či paleomodernita z počátku století dvacátého. Tento nový druh modernity zde nazývám *gaiamodernitou*, přičemž její název odvozuji od výrazu Gaia, označujícího celoplanetární systém života a hmoty, jenž zahrnuje nás všechny.⁶ Paleomodernita chápala pokrok jakožto neustálý rozmach ve využívání přírody: čím více zdrojů se využilo a čím

více energie se spotřebovalo, tím pokročilejší se daná civilizace jevila. Naproti tomu z pohledu gaia moderni-ty si další pokrok lidstva vyžádá méně použité energie a méně spotřebovaných přírodních zdrojů na každou novou jednotku práce a zábavy. Tyto dva koncepty modernity představují protikladná pojetí vztahu mezi přírodou a pokrokem.

Čas Gaii je nekonečný, avšak v průběhu dějin se mění, protože se měníme i my. Nové lidstvo bude muset překonat globální znečištění a devastaci, jež po sobě zanechala paleomodernita. Bude se muset vzdát spalování fosilních paliv a odvrhnout všemožné fetiše, jakým je i koncept růstu. Bude si muset vypěstovat imunitu vůči přírodním hrozbám. Věk Gaii spatřuje krásu ve skromnosti, ať už jde o vozidla, počítače, nebo zbraně. Ovšem taková modernita rovněž utvrzuje ústřední roli státu, jenž se v reakci na přírodní krize, jimž čelí, pouze rozrůstá. Na současné výzvy nelze reagovat beze státu a naše politika v éře Gaii nabývá na životní důležitosti.

Na rozdíl od předmoderního Leviatana, onoho maskulině přebujelého netvora, jenž musel pouštět hrůzu, aby svoje poddané donutil k poslušnosti a práci, je moderní stát součástí Gaii: femininního organismu, jehož kolosální tělo, blahosklonné, leč neodpouštějící, v sobě zahrnuje jak přírodu, tak lidstvo. Zatímco účelem Leviatana bylo zastavit běh historie ve prospěch vladaře, Gaia žije a mění se společně s námi. Naše dějiny jsou jedním. Naše společnost nadále zůstává *společností rizikovou*, ovšem z našeho státu se stává nový *stát a stav přírody*.⁷

Gaiamodernita je skutečná, ovšem pouze do určité míry; je totiž rovněž utopická. Její modernita je utilitární,

tedy pakliže ve svém uvažování počítá se složkou přírody i lidstva. Je demokratická: odborníci v ní zastupují přírodu, ovšem úsudek je ponechán na lidech. A co je nejdůležitější, je reflexivní. Poté, co jsme selhali v tolika jiných úkolech, nyní přispíváme svou reflexivitou k životu Gaii.

Vkus místo plánu

Gaiamodernita znamená jak permanentní revoluci, tak i revoluci světovou. Na rozdíl od Trockého, jenž s těmito termíny přišel, nemají naši vůdci čas na pokusy a omyly. Je toto důvodem, proč se zdráhají udělat vůbec něco?

Gaiamodernita vytváří určitý vkus, systém estetických preferencí, čímž se výrazně odlišuje od paleomodernity. Představte si, kterak Greta Thunbergová rozmlouvá s Donaldem Trumpem nebo Putin se Zelenským, přičemž obě strany chovají k té druhé hluboký odpor. Ačkoliv ve veřejném prostoru se tyto dva režimy modernity setkávají běžně, jejich vzájemná antipatie nabývá nejprve estetické a teprve později politické podoby. Kulturní faktory se paradoxně projevují silněji v autoritářství než v demokracii. Při demokratickém vládnutí se politická rozhodnutí řídí ekonomickou a ekologickou realitou, tak jak ji lidé formulují ve veřejné diskuzi a volbách. Pokud se ovšem u kormidla ocitne autoritář, pak jsou to spíše jeho idiosynkratické preference – estetický vkus, kulturní a sexuální předsudky, historické názory a etnické

stereotypy –, které utvářejí sociální strukturaci a diktují politiku země.

Vzhledem ke své závislosti na nerostných surovinách, jakými jsou fosilní paliva a železné rudy, paleomodernita stála na kolonizaci zdrojů, osadnickém imperialismu a válečném kapitalismu. Cenné zdroje se vždy nacházely daleko od center osídlení – právě to jim dodávalo na ceně. Nová teritoria bylo třeba obsadit, anektovat a kolonizovat. Původní obyvatelstvo bylo vykořisťováno, přesídlováno nebo zabijeno a jejich místo zabrala novopecčená „produktivní“ – či spíše extraktivní – populace. Paleomodernita, jejíž ekonomika a společenská struktura se zakládaly na hledání nových surovin, měla dvě historické podoby, vnější a vnitřní. První vznikla během zámořské kolonizace, druhá pak byla vlastní velkým teritoriálním říším, jejichž dokonalým příkladem bylo právě Rusko. Vnitřní a vnější kolonizace přecházely jedna v druhou s každým zabraným či anektovaným územím a s každým zaniklým impériem. To, co bývalo venku, se ocitalo uvnitř a naopak; klíčové mechanismy – rasismus, genocida, vykořisťování, kreolizace – však zůstávaly stejné.⁸

Gaiamodernita staví dědictví paleomodernity na hlavu. Pokrok podle ní musí být zelený a bezpečný, udržitelný a decentralizovaný. Autonomní *prozumenti* (producenti + konzumenti) se chopí obnovitelných zdrojů energie, čímž odvrhnou svou feudální závislost na vzdálených pouštích a bažinách. Nová modernita se obejde bez dopravních tepen tolik zbožňovaných paleomodernitou. Bez závislosti na ropovodech a tankerech bude i méně pirátů a teroristů, kteří by nám mohli škodit,

a méně bezpečnostních expertů, kteří nás vedou za ručičku. Tato utopická modernita bude rozlišovat mezi veřejnými statky a veřejnými externalitami, které v paleomoderní společnosti splývaly dohromady. Tato nová modernita si bude vážit antropologické rozmanitosti – rasové, sexuální a intelektuální – a zavrhne monopoly a oligarchie. Přejde k digitalizaci vzdělávání a zábavy, čímž ušetří suroviny a sníží emise. Gaiamodernita bude kosmopolitní: nebude profitovat z globalizace a bude se zasazovat o blaho všech, jelikož, jak se praví v kacírských promluvách některých gnostiků, buď budou zachráněni všichni, anebo nikdo. Budovat gaiamodernitu znamená budovat utopii. Společně nyní zažíváme její porodní bolesti a dějiny nabírají na obrátkách.

Najde se ovšem mnoho těch, kteří chtějí chránit své zažité zvyky a nashromážděné poklady, a ti zahájili protiofenzívu. Jednou takovou protireakcí byla i ruská invaze na Ukrajinu. Rostoucí povědomí o klimatické změně a sociální nerovnosti se pro Putinovo ropou živené úřednictvo stávalo čím dál reálnější hrozbou. Tamní propletenec „petrogarchů“ a byrokratů vnímal tento běh věcí jako existenční krizi, jež ohrožovala obchod s ropou a plynem, čímž Rusko připravovala o hlavní zdroj příjmů. Rusko by tak ztratilo jedinečné výsady, jež mu údajně měly vyplynout z klimatické změny, a jeho vysoce nerovný sociální a genderový řád měla zachvátit „nepředvídatelnost“.

Ruský stát se vzepřel modernitě těžbou ropy a plynu, okupací cizích zemí, hromaděním zlata, financováním krajně pravicových hnutí po celém světě a zničením Ukrajiny. Jeho politika nebyla setrvačná, ba právě

naopak – byla aktivní, dokonce až proaktivní, a odhodlaná. Demodernizace Ruska byla zcela záměrná, šlo o způsob strukturace, který si ruská elita svobodně zvolila a vnutila jej širším vrstvám obyvatelstva a následně ho vnesla i na globální scénu.⁹ Rusko mělo v těchto snahách své spojení, ovšem projekt zvrácení běhu modernity byl jeho vlastní „speciální operací“: stopmodernismem.

Kreml prokázal nečekané odhodlání a kreativitu a k zastavení gaimodernity použil mnoha rozličných strategií, od popírání klimatické změny přes zásahy do voleb až po válku. Tyto snahy se přitom neřídily žádným tajným a dlouhodobým plánem. Teorie strukturace Anthonyho Giddense nám poskytuje vhodnější pohled na věc: aktéři vytvářejí struktury, jež určují možnosti pro další jednání, a toto jednání pak opět modifikuje ony základní struktury, jež otevírají nebo uzavírají nové možnosti.¹⁰ Namísto velkolepého plánu pro budoucnost měla vládnoucí skupina spíše jisté preference, jež při každém kroku určovaly její rozhodování: *spíše vkus nežli plán*.

Ruská totální válka proti Ukrajině a světu proměnila jeho pomalou, nesmělou demodernizaci v ničivou kampaň proti modernitě. Invaze, připravovaná v utajení, ovšem známá americkým a britským výzvědným službám, šokovala naprostou většinu ruských, ukrajinských a evropských intelektuálů. Moji přátelé a kolegové v Rusku i na Ukrajině považovali ještě v lednu 2022 možnost invaze za mizivou a samotná myšlenka jim přišla k smíchu. Tuto válku nečekal nikdo, jak napsali Masha Gessen po návštěvě Moskvy i Kyjeva těsně před invazí: „Představa války byla doslova neuvěřitelná. A válka byla nadále nepředstavitelná, nemyslitelná – dokonce i poté,

co začala.“¹¹ K invazi ovšem došlo. Různí lidé obývají různé světy, z nichž každý drží pohromadě kombinaci různých sil – psychologických, estetických a politických. Tyto světy se s vypuknutím války vzájemně střetávají – pro jedny je to šok, pro další triumf a pro jiné těžká dřina, jelikož musí přebudovat své osobní vnímání světa.

Rozpoutání války bylo promyšlené rozhodnutí v duchu tradice, kterou Carl Schmitt, z něhož se v Krem-lu stal napůl oficiální vzor politické teorie, považoval za základ politické praxe. Válka nebyla dílem nějakého předešlého racionálního kalkulu a změnila podmínky pro všechny podobné kalkulace v budoucnu. Jednání určité skupiny lidí a institucí rozhodlo o životě, práci nebo smrti milionů lidí.¹² Takto vypadá struktura v praxi. Aktéři vytvářejí struktury, které formují další činy, a tito aktéři se sami v průběhu tohoto procesu mění. Mohou, avšak nemusejí mít plán; a pokud ho mají, ještě se jím nemusejí řídit. Aktéři se však ve svém rozhodování řídí svým vkusem, jenž se s každým dalším rozhodnutím ustaluje. Do politické sféry tak vstupují estetické a kulturní preference, utvářejí ekonomické vztahy a řídí dějiny.

Důvěra

Moderní národy se vyvíjejí v prostředí křehké rovnováhy mezi občanskou společností a státem.¹³ Drží pohromadě pomocí subjektivního rozpoložení: důvěry. Jde o pocit,

sentiment, jenž je základem strukturních formací. Jak trefně poznamenal německý sociolog Niklas Luhmann: „Naprostá absence důvěry by [člověku] znemožnila ráno vůbec vstát z postele.“¹⁴ Jak před válkou, tak i během ní zažívaly tuto absenci důvěry miliony Rusů, což jim kazilo nejen rána, ale i večery. Absence důvěry ničí jednotlivce; když se dotkne velkých skupin, tak ničí i celou jejich společnost. Zhroucení důvěry bývá náhlé a katastrofické, říká se mu revoluce.

Důvěru lze vnutit za pomoci mocného státního aparátu: historici Ruska hovoří o vynucené důvěře či důvěře nápodobou.¹⁵ Pokud se však takový stát ocitne v úpadku, jedinec má na výběr pouze mezi mlčením a protestem. Skutečná změna může trvat desítky let a během této doby nebude vzkvétat nic jiného než korupce, znečištění a emise. „Očekávání katastrofy podkopává důvěru,“ napsal Ulrich Beck.¹⁶

Pro paleomodernitu byl hlavním příkladem důvěry úvěr: množina dlužníků byla rovnocenně spojena s věřitelem a vzájemná důvěra byla záležitostí osobní odpovědnosti. Pro gaiamodernitu znamená důvěra třídní odpad, čistou vodu a mír. Toho lze dosáhnout pouze společně, skrze koordinované úsilí. Jde o kolektivní odpovědnost, na níž se podílejí úřady i občané. Při řešení znečištění, pandemie nebo diktatury se lidé opět ocitají v přírodním stavu jako ve staré Hobbesově fantazijní představě, ovšem tentokrát je tímto stavem myšlen stát v *kombinaci* s přírodou.

Naše situace připomíná vstup do nové divočiny, v níž je důvěra rozptýlená a selektivní. Důvěřuj svým přátelům a prověřuj je, nenávid' své nepřátele. Vzpomínáte

na postmodernismus, jenž hlásal, že všechny kulturní statky jsou si rovny? Byla to lež – skutečnou hrozbou je stopmodernismus. Jeho rysy však zatím nejsou zjevné, nebo se tak minimálně nejevily před válkou. Nastává čas na novou reflexi. Slepé důvěry už bylo dost: rizika lze vyčíslit, stejně jako potřebná protipatření. Důvěřuji svému sousedu, že nebude znečišťovat ovzduší nebo šířit nákazu víc, než je nevyhnutelné; ovšem vždycky pro jistotu prověřuji. A svým představitelům důvěřuji stejným způsobem. To oni mají povinnost ochránit tě. Pokud vypouštějí víc a víc emisí, místo aby je snižovali, pak musí jít. Nastal čas na novou morální samostatnost. Věř sám v sebe, a ráno vstaneš z postele.

Abychom přežili antropocén, musíme důvěřovat odborníkům. Žijeme ve světě eventualit, jež nedokážeme vnímat. Právě odborníci nás informují o změně klimatu, virech, znečištění a dalších hrozbách. Málokdy si můžeme jejich údaje ověřit, ovšem s chutí se pouštíme do diskuzí o jejich závěrech a doporučeních. Takto funguje veřejná sféra, jež představuje klíčový mechanismus gaia modernity. Nedůvěra veřejnou sféru tříští na jednotlivé střípky, které spolu odmítají komunikovat. Prohlubuje kulturní propast mezi prostými lidmi na jedné straně a odborníky a autoritami na straně druhé. Lidé v ně ztrácejí důvěru a odmítají se podle nich řídit; sabotáž, ona zbraň poslední instance, není tak slabá, jak se může zdát. Nedůvěra nezdědka funguje jako sebensaplnující se proroctví. Máte pocit, že třídít odpad nemá cenu, a tak to neděláte. Netříděný odpad stejně skončí na stejném místě jako ten tříděný, což jenom potvrzuje vaši lhostejnost. Pokud si nenecháte dát injekci, svět se

koneckonců taky nezboží. Možná sice onemocníte nebo zemřete, ale jen odborníci budou vědět proč.

Tato kulturní propast mezi elitou a prostým lidem nezůstane nikdy prázdná. Lid ji vyplní nepodstatnými podružnostmi – populární kulturou (Michail Bachtin), tajnými zápisy (James Scott) nebo konspiračními teoriemi, jak je nazýváme dnes. Pokud jsou odborníci od lidí příliš odtrženi, elita příliš arogantní a propast příliš široká, konspirační teorie mají ve zvyku se sebenaplnňovat. Ruská korupce, nerovnost a špatné vládnutí společně vyústily v destrukci společenské důvěry.¹⁷ Je tragickým faktem, že tento trend dosáhl svého vrcholu zrovna v době, kdy byla důvěra důležitější než kdy dřív: na začátku covidové pandemie, uprostřed globálních snah o dekarbonizaci a během nevyhlášené války.

Putinismus v Eurasii

Putinovým cílem bylo znovunastartovat paleomodernitu sovětského stříhu – vládu ropy, oceli a dýmu, majetát vojenské moci, vynucenou jednotu lidu. Sovětský svaz zakládal svou sílu a slávu na socialismu – ideálu bratrství a rovnosti všech. Ačkoli se tento sen nepodařilo naplnit, byl poměrně účinnou brzdou korupce. Putin a jeho pohůnci chtěli spojit nostalgii po Sovětském svazu s postsovětským úplatkářstvím. Jejich repríza paleomodernity snoubila dědictví sovětské éry – plýtvání zdroji, cynismus a nedůvěru – s převratnou inovací

v podobě obrovské a neustále rostoucí nerovnosti. Ulrich Beck tvrdí, že „sociální nerovnost a klimatická změna jsou dvě strany téže mince“;¹⁸ odpor proti nim měl rovněž jeden a tentýž původ. Reakcí Kremlu na tyto dvě přední výzvy – klimatickou krizi a nerovnost – byla povědomá písnička libertariánského, popíračského konzervatismu. Ať už tuto ideologii prostě kopírovali, nebo ji vtiskli vlastní ráz, ruští vládci se jali podporovat krajně pravicová hnutí po celém světě.

Ruské enviromentální problémy byly obří. Ukázalo se, že globální Sever a Arktida jsou vůči změně klimatu ještě zranitelnější než globální Jih. V roce 1991 pokrýval permafrost dvě třetiny ruského území, od té doby však ustupuje. Na této tající půdě leží města, ropovody a železnice.¹⁹ Nahodile se hroutící permafrost uvolňoval do vzduchu obrovské množství metanu, který urychloval globální oteplování. V roce 2021 zničily požáry téměř dvacet milionů hektarů sibiřských lesů; šlo o nejničivější sezónu požárů v ruské historii. Sibiřské ekosystémy od tundry až po tajgu se měnily z pohlcovačů uhlíku na jeho aktivní vypouštěče. S ohledem na zranitelnost vůči klimatické krizi na tom Rusko je srovnatelně s Kanadou nebo Aljaškou; ovšem pouze v Rusku se velká města jako Jakutsk nebo Norilsk nacházejí na tajícím permafrostu.

Válka a sankce v roce 2022 ještě urychlily spalování zemního plynu, jenž byl významným zdrojem znečištění. Všudypřítomné spalování plynu bylo symbolem nemírnosti tolik typické pro obchod s ropou a zemním plynem: jelikož uzavření plynových vrtů nebo ukládání plynu je náročné, jediným způsobem, jak se přebytku zbavit, bylo ho nechat vyhořet. Čím méně plynu

dokázaly ruské společnosti prodat, tím více ho musely na místě, případně někde na trase spálit. V srpnu 2022 jediná ruská kompresní stanice poblíž finských hranic spalovala denně sibiřský plyn v hodnotě deseti milionů dolarů.²⁰ Masové spalování tak jako správná nemesis nejdřív přispělo ke zhoršení ovzduší v okolí Petrohradu, Putinova rodného města, a následně také ke globálním emisím.

Za zuřících sibiřských požárů, ustupujícího permafrostu a masivního uvolňování metanu se putinovci jali vzývat roli Ruska jakožto energetické velmoci. Jelikož vývoz ropy a zemního plynu byl podle jejich naléhání pro národní hospodářství zcela nezbytný, experti začínali spekulovat o možných přínosech klimatických změn pro Rusko.²¹ Neprospělo by snad této severní zemi s nestabilním zemědělstvím, kdyby se trošičku oteplilo? Neuskutečnilo by snad otevření severní mořské cesty do Číny dávné sny Ivana Hrozného? K dalším složkám putinismu se vedle popírání klimatické změny řadil kulturní konzervatismus, homofobie, ekonomická nerovnost a korupce. Všechno spolu souviselo.²² Ještě v červenci 2022 Putin vysvětloval energetickou transformaci probíhající v evropských zemích jejich „láskou k netradičním vztahům“, což je ruský eufemismus pro homosexualitu; popírání klimatu se zde hladce snoubilo s homofobií.²³ Machismus byl trvalým rysem Putinových proslovů; v srpnu téhož roku rovněž dodal, že pouze maskulinita může ochránit vlády světa před úmysly amerického imperialismu.²⁴

Putinismus zdůrazňoval svou kontinuitu se sovětským socialismem, ovšem jeho libertariánská opatření

se naprosto neslučovala s jakoukoliv podobou levicové politiky. Všímaví akademici viděli, že putinismus má nakročeno k fašismu, ovšem sociální nerovnost mu zabráňovala, aby se proměnil ve skutečně masové hnutí.²⁵ Pokud putinismus vůbec nějakou ideologii měl, pak se jednalo o imperialismus ve zvláštní podobě revanšismu. Ačkoli bylo v jádru nacionalistické, Putinovo hnutí mělo i svou zahraniční podobu a ze své finanční a politické základny v Rusku se šířilo do celého světa. Putin a jeho lidé se před válkou snažili udržovat rovnováhu mezi svým ultrakonzervativním poselstvím a revizionistickými postoji, což byla kombinace stravitelná pouze pro jejich příznivce v samotném Rusku. Válka ukázala její křehkost. Postsovětský revanšismus nebyl pro Putiny mezinárodní spojence vůbec zajímavý. Dokonce i americká Republikánská strana, jež byla Moskvě řadu let věrným partnerem, invazi na Ukrajinu odsoudila.

V oblasti ekonomiky se putinismus soustředil na ruský energetický export. Kreml byl hlavním příjemcem zisků z dodavatelských řetězců, jež začínaly v sibiřských bažinách a končily v evropských a asijských nádržích, kotlích a klimatizacích. V době klimatické krize a obav z rostoucí nerovnosti chtěl Kreml zakrýt jak svou závislost na obchodu s fosilními palivy, tak i škody, které způsoboval planetě. Reakce ruské garnitury na rostoucí povědomí o změně klimatu měla tři složky: popírání, klamání a zbrojení.

Popírání

Tři desetiletí propadu a konjunktury se v postsovětském Rusku odvíjely souběžně se vzrůstajícím povědomím – pozvolným a bolestným – o klimatické krizi. Rozpad Sovětského svazu v roce 1991 dal vzniknout patnáctce nezávislých států, mezi něž patřilo i Rusko a Ukrajina. Organizace spojených národů přijala v roce 1992 Úmluvu o změně klimatu, jež přiznávala „nebezpečné zásahy člověka do klimatického systému“. Putin v témže roce působil v Petrohradě, kde řídil zahraniční obchod a poprvé přičichl ke korupci. Kjótský protokol přijatý v roce 1997 představil první mezinárodní mechanismus pro redukci emisí. Stávky horníků a finanční krize přivedly Rusko v roce 1998 až k platební neschopnosti; uprostřed těchto zmatků byl Putin jmenován šéfem Federální služby bezpečnosti (FSB), která se měla stát jeho mocenskou základnou po dalších několik desetiletí. Paul Crutzen, nositel Nobelovy ceny za chemii, přišel v roce 2000, kdy se stal Vladimír Putin ruským prezidentem, s pojmem antropocén. Rex Tillerson, inženýr z Texasu, jenž se zabýval ruským ropným průmyslem, se stal v roce 2004 šéfem společnosti ExxonMobil. V témže roce vypukla v Kyjevě oranžová revoluce. ExxonMobil a bratři Kochové pak v roce 2005 rozpoutali v amerických médiích masivní kampaň popírající klimatickou změnu. V roce 2008 si Putin vyměnil role se svým pobočníkem Dmitrijem Medveděvem, který přišel s vágně formulovaným programem modernizace. V roce 2012 se Putin uprostřed moskevských protestů vrátil do Kremlu. Mezi lety 2009 a 2011 se rozhořela kauza „Climategate“, jejímž cílem bylo

diskreditovat vědecký výzkum v oblasti změny klimatu. Revoluce důstojnosti v Kyjevě v roce 2014 pak zahájila ukrajinskou cestu do Evropy. Putin v témže roce obsadil a anektoval Krym. V roce 2015 byla uzavřena Pařížská dohoda o klimatu. V roce 2016 se Donald Trump s Putinovou pomocí stal prezidentem Spojených států a Rex Tillersona jmenoval svým ministrem zahraničí. Spojené státy v roce 2017 od Pařížské dohody odstoupily. V prosinci 2019 vypukla v Číně celosvětová pandemie covidu-19 a Rusko se vyhoupllo na první místo ve světovém žebříčku nadúmrtosti. Evropská unie v roce 2020 přijala Zelenou dohodu, ambiciózní program, který si kladl za cíl snížit produkci emisí na polovinu. Rusko v roce 2022 eskalovalo svou válku proti Ukrajině.

Spalování fosilních paliv vyprodukovalo emise CO₂, jež vedly ke klimatické krizi. Pravda byla jednoduchá, našla se ovšem celá řada těch, kteří měli zájem na jejím popírání. Rusko bylo významným vývozcem ropy, plynu a uhlí. Rostoucí povědomí o klimatické krizi existenčně ohrožovalo jeho zájmy, což neuniklo pozornosti Putinových expertů. Skvělým zdrojem pro bližší studium ruského popírání změny klimatu jsou spisy Andreje Illarionova, ekonomického poradce prezidenta Putina z let 2000 až 2005 a později i jednoho z čelných představitelů Cato Institute ve Washingtonu DC. Illarionov, který sepsal stohy analýz popírajících, že by klimatické změny byly způsobeny člověkem, v roce 2004 označil Kjótský protokol za obdobu „mezinárodního Gosplanu“ (čímž měl na mysli Státní plánovací komisi z dob SSSR), jen ještě mnohem horší. Dále dodal: „Kjótský protokol se podobá gulagům a Osvětimi.“ Jaká že zde byla souvislost?

Kjótský protokol byl prý „úmluvou smrti... jelikož jeho hlavním cílem bylo zardousit hospodářský růst a ekonomickou aktivitu v zemích, jež se k němu zavážou“.²⁶ Illarionovův postoj sdílelo i mnoho zástupců ruské elity.

Neznámá hackerská skupina, jež rozpoutala Climategate, v roce 2009 ukradla a zveřejnila tisíce soukromých e-mailů s cílem prokázat, že změna klimatu je spiknutí vědecké obce. O dva roky později se na ruském serveru objevila další várka asi pět tisíc e-mailů týkajících se klimatu. Tyto kybernetické útoky namířené proti klimatické vědě předznamenaly rozsáhlejší tažení, jež mělo určovat politiku následujícího desetiletí. Z Illarionova se později stal nadšený stoupenec Donalda Trumpa. V roce 2021 musel opustit Cato Institute kvůli svým tvrzením, že útok na americký Kapitol byl „léčkou“ zinscenovanou policií. V mnoha rozhovorech pak až do samotné invaze na Ukrajinu popíral, že by se Rusko připravovalo na válku. Cato Institute, libertariánský think-tank financovaný bratry Kochovými, se stal globálním intelektuálním centrem pro hnutí popírající klimatickou změnu. Otec těchto bratrů, Fred Koch, byl rovněž pomyslným otcem sovětského rafinérského průmyslu. Koch přišel s novým způsobem krakování ropy a v letech 1929–1932 postavil v Sovětském svazu patnáct rafinerií. Na vlastní oči pak sledoval, jak jsou jeho přátelé a spolupracovníci během sovětského teroru zatýkáni a vražděni.²⁷ Z rozčarovaného Kocha se podobně jako z celé řady jeho soupeřů stal zarytý nepřítel mezinárodní levice; osobně to nazývá syndromem Ayn Randové.²⁸ Koch nakonec přesunul své podnikání zpět do USA, ačkoli ještě stihl postavit několik rafinerií i v nacistickém Německu. Jeho

dědici, Charles a David, majitelé největšího petrochemického koncernu ve Spojených státech, opatrně podpořili Trumpovu kandidaturu na prezidenta v roce 2016. Jejich skutečným cílem ovšem bylo propojit libertarianismus s popíračstvím klimatické změny, což byla kombinace příznačná pro putinismus.

Pro celosvětové snahy v oblasti odvrácení klimatické změny představovalo ruské popíračství zásadní překážku. Euroatlantičtí lídři si dekarbonizaci představovali jako proces vzájemné spolupráce a sdílených obětí. Mnozí z nich měli o dekarbonizaci vlastní pochyby a obavy. Ovšem pouze příjemci zisků z obchodu s ropou a plynem skutečně věděli, o kolik přijdou, pokud by tento trh skončil. Pravdou bylo, že prodejci by utrpěli více než jeho kupující. Státní představitelé a klimatičtí aktivisté tuto strukturální asymetrii z různých důvodů podcenili. S jistou dávkou naivity se domnívali, že povědomí o změně klimatu bude na všech uzlech obchodu s fosilními palivy stejné. Ruská neúčast na klimatické dohodě však proměnila společnou kauzu ve hru s nulovým součtem.

Klamání

Klimatická krize začala po roce 2010 nabírat na obrátkách. Vlny veder, extrémní výkyvy počasí, požáry a hladomory dokazovaly voličům po celém světě její existenci. Demokratické vlády v Evropě a na dalších kontinentech cítily povinnost dát najevo, že si hrozbu uvědomují,

avšak povětšinou své kroky nedokázaly vzájemně koordinovat. Těžařské a petrochemické korporace vynaložily miliardy na lobbying, aby zablokovaly jakékoliv smysluplné dekarbonizační programy.

Klimatická opatření z tohoto období na sebe brala převážně neoliberální háv, který měl obměkčit ruské vlády: jakožto rozlehlá země s nízkou hustotou obyvatelstva mohlo prý Rusko z nových obchodních mechanismů profitovat. V roce 2009 vydala ruská vláda svou Klimatickou doktrínu, v níž uznává, že klimatické změny jsou způsobeny člověkem. Prezident Medveděv na klimatické konferenci v Kodani v témže roce přislíbil zvýšit ruskou energetickou účinnost o 40 %. Konference ovšem skončila zmatkem a Medveděvův návrh modernizace se nikdy neuskutečnil.

Skutečná dekarbonizace nebyla v Kremlu nikdy na pořadu dne. Rozpad SSSR a úpadek ruské ekonomiky snížily emise na území Ruska bez jakéhokoli úsilí jeho vládců. V roce 2013 si Kreml vytyčil národní cíl snížit emise na 75 % úrovně z roku 1990; ačkoli to mohlo znít ambiciózně, ruské emise se už tou dobou reálně pohybovaly pod 70 %.²⁹ Ruští vládci přežili deindustrializaci své země pouze pomocí zvýšení objemu vývozu uhlíku. Jelikož se vyvážená ropa, plyn a uhlí spalovaly za hranicemi, byly výsledné emise problémem odběratelů. Ruské domácí emise padaly, zatímco ty globální nadále rostly, a Evropa, Čína a zbytek světa se ocitly v situaci, kdy by Rusku musely začít za transfer emisí platit. Málodlo však chtěl za palivo platit dvakrát.

V roce 2015 odhadoval ruský ministr přírodních zdrojů Sergej Donskoj potenciální domácí ztráty v důsledku

změny klimatu na 1–2 % HDP ročně.³⁰ Podíl obchodu s ropou, plynem a uhlím na ruském HDP byl však mnohem vyšší, 15–25 % za rok. Na rozdíl od zbytku HDP, jenž byl dílem tvrdé práce ruských občanů a částečně se jim vracel na platech a důchodech, příjmy z uhlíku se obohacovala přímo vláda. Skutečný program dekarbonizace přijatý evropskými a světovými ekonomikami by tyto státní zisky – které napájely jak ruské oficiální výlohy, tak i skrytou korupci – eliminoval. Nová vlna ruských hackerských útoků a úniků informací pomohla v roce 2016 ke zvolení Donalda Trumpa, hlavního světového popírače klimatu. Trumpova Amerika, Putinovo Rusko, Saúdská Arábie a Kuvajt v roce 2018 společnými silami zablokovaly přijetí závazné rezoluce předložené na klimatické konferenci v Katovicích.

Fosilní paliva činila rok co rok více než dvě třetiny celkového ruského exportu a tvořila více než polovinu federálního rozpočtu. Lví podíl na těchto financích měla Evropa, která v roce 2021 skupila tři čtvrtiny ruského vývozu plynu a dvě třetiny vývozu ropy. Tyto peníze byly zásadní pro stabilitu ruské měny, pro armádu, pro udržení opulentního životního stylu ruské elity a pro dovoz spotřebního zboží pro běžné obyvatelstvo. Pro samotnou Evropu potom ruský vývoz představoval asi 40 % její spotřeby plynu, asi polovinu spotřeby uhlí a čtvrtinu spotřeby ropy. Tento vztah byl symbiotické povahy, třebaže Rusko na něm záviselo více než Evropa. Plánovaná evropská energetická transformace by znamenala nahrazení produktů vytěžených ze země zdroji vytvořenými lidskou prací. To by mělo za následek výrazné snížení ruských zisků. Přes všechny řeči o modernizaci

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázkou z knihy Rusko proti modernitě.
Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.